

TIPOVI LIČNOSTI U PROSTORU AMORALA I ŠIZOTIPIJE: EMPIRIJSKA EVIDENCIJA SA OSUĐENIČKOG I UZORKA IZ OPŠTE POPULACIJE*

Boban Petrović*

Janko Međedović*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Daliborka Kujačić*

Kazneno-popravni zavod, Beograd

Suprotno važnosti konstruktata amoralnosti i šizotipije, posebno za razumevanje antisocijalnog i kriminalnog ponašanja, malo je istraživanja usmerenih na ispitivanje njihovog odnosa na različitim nivoima njihovog intenziteta. Ovo istraživanje imalo je za cilj da utvrdi da li je moguće izdvojiti smislene psihološke tipove u zajedničkom prostoru amoralnosti i šizotipije, te dublje razumevanje detektovanih tipova na bazi različitih relevantnih psiholoških varijabli. U tom smislu, u okviru ovog istraživanja realizovane su dve studije. U prvoj, uzorku od 223 muškaraca iz osuđeničke populacije aplicirani su instrumenti za procenu amoralnosti i šizotipije, na osnovu kojih su definisani klasteri ispitanika, koji su dalje validirani u zajedničkom prostoru Petofaktorskog modela ličnosti, Psihopatije i mera recidivizma. U drugoj, na uzorku od 318 muških ispitanika iz opšte populacije prikupljeni su podaci o amoralu i šizotipiji, ali i o bazičnim crtama

---

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: boban.petrovic@iksi.ac.rs

* E-mail: janko.medjedovic@fmk.edu.rs

* E-mail: daliku@hotmail.com

ličnosti definisanim Eysenck-ovim modelom ličnosti, kao i o inteligenciji.

Rezultati su pokazali da je klaster analizom moguće identifikovati tri do četiri grupe ispitanika u oba poduzorka. Pri tome je od posebne važnosti identifikacija subtipova u okviru klastera amoralnih ispitanika - klastera šizotipalnih amoralnih i integriranih amoralnih. Šizotipalne amoralne karakterišu dispozicije koje ukazuju na tendenciju ka težim oblicima kriminalnih aktivnosti, ali, još važnije, sklonosti ka mentalnim disfunkcijama (impulsivnost, introverzija, neuroticizam, psihoticizam, niža inteligencija). Profil integriranih amoralnih je bliži profilu tzv. "uspešnih psihopata" (savesnost, ekstraverzija, emotivna stabilnost). Rezultati istraživanja implikativni su za dublje razumevanje kriminalnog ponašanja.

KLJUČNE REČI: amoral / šizotipija / klaster analiza / tipovi / crte ličnosti inteligencija

UVOD

Amoralnost (i njoj srodni konstrukti, poput psihopatije) i šizotipija su konstrukti od velikog značaja za razumevanje antisocijalnog ponašanja, prvi kao sržni konstituent, a ovaj potomji kao njegov važan korelat (Međedović, 2012; Međedović, Kujačić & Knežević, 2012; Ragsdale & Bedwell, 2013). Posebno treba imati u vidu da postoje indicije da je njihov međudnos od velike važnosti za razumevanje najtežih oblika kriminalnog ponašanja (Raine, 1992; Međedović, et al., 2012).

Uprkos njihovoj važnosti, retka su istraživanja koja u fokusu imaju identifikovanje onih pojedinaca koji imaju visoke skorove i na merama amoralnog ponašanja i na merama šizotipije, i pokušaj njihovog dubljeg psihološkog razumevanja.

Stoga je ovo istraživanje usmereno upravo na ispitivanje mogućnosti da se detektuju pojedinci sa visokim skorovima i na meri amoralnosti i na meri šizotipije, kao i na utvrđivanje psiholoških dispozicija na osnovu kojih se oni razlikuju od drugih potencijalnih grupa ljudi.

Amoralnost. U poslednje vreme sve je veće interesovanje psihologa za dispozicije ka amoralnom, i antisocijalnom ponašanju, te je sve više i konstrukata kojima se nastoje opisati specifične tendencije ka ovim

oblicima ponašanja, poput psihopatije (Hare, 2002), mračne trijade (Furnham, Richards, & Paulhus, 2013), sadizma (Buckels, Jones, & Paulhus, 2013), statusno motivisanog preuzimanja rizika (Visser, Pozzebon, & Reina-Tamayo, 2014). Jedna od dispozicija ka amoralnom ponašanju, odnosno kršenju socijalno ustanovljenih normi razvijena je i u našoj sredini i dobila ime Amoralnost (Knežević, 2003; Knežević Radović, & Peruničić, 2008; Paulhus & Jones, 2014). Amoralnost praktično predstavlja crtu ličnosti (ili sklop užih crta ličnosti) koja generiše stabilne oblike ponašanja usmerenih na manipulativno i kriminalno ponašanje i, generalno, na kršenje moralnih i socijalnih normi. Amoralnost predstavlja hijerarhijski organizovan konstrukt koji se može predstaviti pomoću devet užih crta, grupisanih u tri korelirana latentna faktora (Knežević Radović, & Peruničić, 2008). Hedonizam, Impulsivnost i Lenjost predstavljaju aspekte *Impulsivnošću podstaknute Amoralnosti*; Makijavelizam, Projekcija amoralnih impulsa i Brutalni resentiman su uže crte *Frustracijom postaknute Amoralnosti* a Brutalni hedonizam, Pasivna amoralnost i Sadizam su ekspresije *Brutalnošću podstaknute amoralnosti*.

Nekoliko je istraživanja pokazalo da se Amoralnost, u stvari, može adekvatno razumeti iz pozicije bazičnih crta ličnosti, i to kroz perspektivu različitih modela ličnosti. Tako, na primer, Amoralnost jeste zasnovana na crti Psihoticizma, onako kako je ova crta konceptualizovana u Ajzenkovoju teoriji ličnosti (Eysenck & Eysenck, 1976; Knežević, 2003). Kada je u pitanju model Velikih pet, postoje stabilne relacije Amoralnosti i negativnog pola crte Saradljivosti (Međedović, et al., 2012). Međutim, uprkos stabilnim korelacijama, Amoralnost nije svodiva na crte ličnosti iz ova dva modela, već rezultati faktorsko-analitičkih studija pokazuju da gradi posebnu, nezavisnu komponentu (Međedović, 2011). To postaje jasnije kada se Amoralnost sagledava kroz prizmu šestofaktorskog, odnosno HEXACO modela ličnosti (Ashton, Lee, & de Vries, 2014). U ovom slučaju, najveći broj aspekata Amoralnosti predstavlja indikatore negativnog pola crte ličnosti Poštenje/Skromnost (Međedović, 2011, 2012).

Istraživanja su do sada višestruko potvrdila praktični značaj skala Amoralnosti za razumevanje kriminaliteta i delinkvencije. Još su analize sa ranim operacionalizacijama Amoralnosti pokazale da je ovaj konstrukt povezan sa različitim aspektima kriminalnog ponašanja (Momirović, Vučinić, Hošek, & Popović, 1998). Drugi nalazi su pokazali da su Frustracijom i Brutalnošću podstaknuta amoralnost ključne amoralne crte koje razlikuju počiniocima krivičnih dela od uparene kontrolne grupe (Međedović & Stojilković, 2008). Ovaj nalaz dodatno je potvrđen na populaciji odraslih osuđenika: stabilno kriminalno ponašanje se zasniva pre svega na Brutalnošću i u nešto manjoj

meri na Frustracijom podstaknutoj amoralnosti. Naročito dobar prediktor stabilnog kriminalnog ponašanja koje je rezistentno na institucionalni tretman (višestruki penalni recidivizam, odnosno broj izdržanih zatvorskih kazni) predstavlja Brutalnošću podstaknuta amoralnost, kao i šizotipija (Međedović, et al., 2012; Međedović, 2014).

Šizotipija. Empirijski podaci pokazuju da iskustva nalik psihotičnim postoje i u opštoj populaciji, odnosno da nisu vezana samo za osobe koje pate od dijagnostifikovanih mentalnih poremećaja (Van Os, Linscott, Myin-Germeys, Delespaul, & Krabbendam, 2009). Ova su iskustva prilično stabilna i u opštoj populaciji što znači da mogu predstavljati markere jedne dispozicije ka psihičkoj dezorganizaciji koja se naziva šizotipija (Nelson, Seal, Pantelis, & Phillips, 2013). Do sada je razvijen veliki broj modela šizotipije i nove operacionalizacije se i dalje formulišu. Jedan od ponuđenih modela predstavlja i crta Dezintegracije: obuhvatna i multidimenzionalna dispozicija koja okuplja najraznovrsnije markere doživljaja nalik psihotičnim (Knežević, Opačić, Kutlešić, & Savić, 2005). Dezintegracija poseduje deset modaliteta i to su sledeće uže crte: *Generalna Egzekutivna Disfunkcija* (disregulacija pažnje, planiranja, memorije, emocionalnih reakcija itd.), *Perceptualne Distorzije* (depersonalizacija i derealizacija), *Povišena Svesnost* (sinestezija, responzivnost na estetske stimuluse), *Depresivnost* (izraženost osećanja tuge, usamljenosti, samosažaljenja itd.), *Paranoja* (sumnjičavost, nepoverenje, paranoidna ozlojeđenost, ideje proganjanja i doživljaj zavere), *Manija* (povišeno raspoloženje, visok stepen aktiviteta, ekstremni optimizam itd.), *Socijalna Anhedonija* (stidljivost, preferencija ka samoći, nedostatak potrebe za sklapanjem prijateljstva), *Zaravnjeni Afekat* (emocionalna indiferentnost, utnulost, afektivna površnost), *Somatoformna Disregulacija* (senzorne i motorne konverzije, doživljaj menjanja unutrašnjih organa, neosetljivost na bol i osećaj utnulosti tela) i *Magijsko Mišljenje* (verovanje u telepatiju, nelogično mišljenje, sujeverje itd). Dezintegracija nastaje kao rekonceptualizacija Psihoticizma kao bazične crte ličnosti (Eysenck & Eysenck, 1976), odnosno njeni autori smatraju da predstavlja jedan od bazičnih generatora ljudskih individualnih razlika (Knežević et al., 2005).

Empirijski podaci pokazuju da je šizotipija povezana sa različitim konstruktima na način koji je teorijski očekivan kada je u pitanju pro-psihotična dispozicija. Na uzorku institucionalizovanih adolescenata šizotipija značajno asocira sa psihopatijom, sklopom crta koji se zasniva na manipulativnosti, emocionalnoj neosetljivosti, impulsivnosti i antisocijalnom ponašanju (Williams, Paulhus, & Hare, 2007). I u istraživanjima kod nas dobijeno je da Dezintegracija u većoj meri asocira sa bihevioralnim aspektima psihopatije (impulsivnošću i antisocijalnošću) nego sa sržnim ličnosnim psihopatskim karakteristikama

(Međedović, 2010). Kada su u pitanju crte ličnosti Dezintegracija se pre svega bazira na niskoj Savesnosti, Introverziji i u manjoj meri na povišenoj Emocionalnosti i sniženom Poštenju-Skromnosti (Međedović, 2014). Povezanost sklonosti ka psihotičnim doživljajima i stabilnog kriminalnog ponašanja (Međedović et al., 2012) može se razumeti upravo uzimajući u obzir negativnu povezanost između Dezintegracije i Poštenja, ko i pozitivnu povezanost sa Amoralnošću (Knežević, 2003).

Odnos Amoralnosti i Šizotipije - osnov za identifikaciju tipova. Prethodna istraživanja pokazala su da crte Amoralnosti mogu uspešno da razlikuju osobe sklone kriminalu od kontrolne grupe (Međedović, & Stojilković, 2008). Takođe, pokazano je da se na osnovu modaliteta Amoralnosti mogu razlikovati dve grupe ljudi, amoralna i neamoralna, koje, između ostalog, najbolje diskriminiše upravo Dezintegracija (Knežević, 2003).

Postoje slični nalazi i kada su u pitanju srodni konstrukti, kao što je psihopatija. Tako je, na primer, pored poznate tipologije primarne i sekundarne psihopatije (Skeem, Johansson, Andershed, Kerr, & Loudon, 2007), pokazano da je moguće iz opšte populacije analizom grupisanja izolovati tri do pet klastera: prototipske (ili kriminalne) psihopate, uspešne psihopate, kriminalce bez prisustva psihopatije, osobe sklone impulsivnom i neodgovornom ponašanju, te one koji su socijalno neuspešni. Šizotipija je jedna od varijabli koja doprinosi razlikovanju prototipskih psihopata od ostalih izolovanih klastera (Coid, Freestone, & Ullrich, 2012).

Druga istraživanja su pokazala da odnosi između psihopatije i šizotipije nisu istovetni na svim nivoima psihopatije. Tako ispitanici koji imaju srednje i visoke skorove na Hareovoj ček-listi psihopatije pokazuju izraženiju šizotipalnost i borderline simptomatologiju, od onih koji imaju niske skorove na psihopatiji (Raine, 1992). Međutim, izvršena klaster analiza na uzorku osoba osuđenih za krivično delo ubistva, daje indicije o distinkciji između ovih fenomena: prvi izolovani klaster čine ispitanici sa visokom incidencijom psihotičnih simptoma i niskom psihopatijom, dok se drugi klaster sastoji od osoba sa visokom psihopatijom, ali niskim brojem psihotičnih doživljaja (Nestor, Kimble, Berman, & Haycock, 2002).

Ciljevi istraživanja. Generalno, može se reći da postoji tek malo radova koji dovode u vezu konstrukte relevantne za amoralno ponašanje i šizotipiju. Iako postoje indicije da su ova dva fenomena međusobno povezana, i da imaju značajnu ulogu u predikciji kriminalnog ponašanja, istraživanja još uvek nisu ni približno dovoljno rasvetlila ovu povezanost. Takođe, istraživanja ukazuju posebno da se može očekivati da šizotipija ima značajnu ulogu na višim nivoima Amoralnosti. Međutim, korelacioni dizajn

teško da može dati odgovore na pitanje relacija dve varijable na različitim nivoima njihove izraženosti, kao što to može klaster analiza.

Zbog toga se čini značajnim ispitati da li se na osnovu konstelacije ova dva konstrukta mogu detektovati klasteri pojedinaca sa različitim nivoima izraženosti Amoralnosti i Šizotipije, što je ujedno i prvi cilj ovog istraživanja. Drugi cilj istraživanja tiče se ispitivanja validnosti dobijene klasterne strukture, kroz utvrđivanje potencijalnih razlika između dobijenih klastera na relevantnim psihološkim varijablama. Shodno prethodnim istraživanjima pažnju ne treba toliko usmeriti na mogućnost izdvajanja klastera amoralnih i neamoralnih, odnosno, šizotipalnih i integrisanih, koliko na potencijalnu diskriminaciju klastera integrisanih i šizotipalnih pojedinaca među onima sa povišenim skorovima na amoralnosti, sa osnovnom pretpostavkom da će šizotipalni amoralni posedovati izraženije antisocijalne tendencije u odnosu na integrisane amoralne pojedince.

U ovu svrhu, realizovana su dva istraživanja. Prvo istraživanje realizovano je na osuđeničkoj populaciji, i shodno tome, upravo je od značaja identifikovati klasterne na osnovu Amoralnosti i Šizotipije na ovoj populaciji, sa akcentom na distinkciju klastera pojedinaca sa visokim skorovima i na Amoralnosti i na Šizotipiji, kao i onog u kojem su pojedinci niski na Šizotipiji, ali visoki na Amoralnosti, te utvrditi njihove distinktno profile kada je u pitanju bazična struktura ličnosti, psihopatija i kriminalno ponašanje. Drugo istraživanje realizovano je na uzorku opšte populacije, i u stvari predstavlja reanalizu podataka prikupljenih od strane Kneževića (Knežević, 2003). Cilj ovog istraživanja je ispitivanje potencijalne replikabilnosti klasterne strukture dobijene na osuđeničkom uzorku, te utvrđivanja dodatnih varijabli po kojima se izolovani klasteri razlikuju.

STUDIJA I

Metod

Uzorak

Uzorak za ovo istraživanje sačinjavala su osuđena lica iz dve penalne institucije u Srbiji: Kazneno popravno zavoda "Beograd - Padinska skela" i Specijalne zatvorske bolnice u Beogradu. Ukupno je obuhvaćeno 223 ispitanika, muškog pola, prosečne starosti 32.7 godina (SD=9.56).

Instrumenti

Amoralnost. Ličnosne dispozicije za amoralno ponašanje merene su instrumentom AMRL9 (Knežević et al., 2008). Ovaj instrument meri tri široka modeliteta dispozicija za amoralno ponašanje: Impulsivnošću indukovana amoralnost, Frustracijom generisanu amoralnost i Brutalnošću generisanu amoralnost. U ovom istraživanju, korišćen je instrument od 115 ajtema, a analize su zasnovane samo na ukupnom skor. Pouzdanost instrumenta je $\alpha=.91$.

Šizotipija. Za procenu šizotipije, korišćen je inventar DELTA-10 (Knežević et al., 2005). DELTA-10 predstavlja operacionalizaciju konstrukta Dezintegracije, koja je svojevrsna rekonceptualizacija psihotičnih, šizotipalnih i šizoidalnih fenomena kao bazične crste ličnosti. Iako DELTA-10 obuhvata 10 različitih subskala namenjenih merenju specifičnih iskustava nalik psihotičnim, za potrebe ovog istraživanja korišćen je ukupan skor izračunat kao prosečna vrednost skorova na svakom modalitetu DELTA-10 Inventara. U istraživanju je korišćena 20-ajtemska verzija ovog instrumenta. Pouzdanost instrumenta je $\alpha=.80$.

Crte ličnosti. Bazične crte ličnosti merene su pomoću instrumenta NEO-FFI (Costa & McCrae, 1992), koji predstavlja operacionalizaciju bazičnih crta iz Petofaktorskog modela ličnosti. Instrument sadrži 60 ajtema, po 12 za svaki od domena petofaktorskog modela: Neuroticizma, Ekstraverzije, Otvorenosti, Saradljivosti i Savesnosti. Pouzdanosti skala se kreću od $\alpha=.61$ (Otvorenost) do $\alpha=.81$ (Savesnost).

Sva tri navedena instrumenta su zasnovana na samoprocenama ispitanika, koji su odgovore davali na petostepenoj skali Likertovog tipa, od 1 ("uopšte se ne slažem") do 5 ("u potpunosti se slažem").

Psihopatija. Crte psihopatije merene su uz pomoć revidirane verzije Hareove čekliste za procenu psihopatije (Psychopathy checklist - revised, PCL-R, Hare, 2002). Ovaj instrument se sastoji od polu-strukturiranog intervjua, koji se sprovodi sa svakim ispitanikom ponaosob. Intervju traje od 60-90 minuta. na osnovu podataka iz intervjua, kao i podataka iz dosijea osuđenih lica, intervjuer procenjuje svakog ispitanika na 20 indikatora psihopatije, na trostepenoj skali od 0 (odsustvo indikatora) do 2 (indikator prisutan u visokom nivou). Na osnovu definisanih 20 indikatora, računaju se skorovi za 4 faktora psihopatije: Interpersonalnog stila, Afektiviteta, Impulsivnog životnog stila i Antisocijalnosti. Pouzdanosti skala se kreću od $\alpha=.66$ (Interpersonalni stil) do $\alpha=.84$ (Antisocijalnost).

Kriminalni recidiv. Mere kriminalnog recidiva, i to dve: broj izrečenih presuda i broj izrečenih kazni zatvora, preuzete su iz dosijea osuđenih lica. Shodno prirodi ovih varijabli, one su, pre uključivanja u analize, normalizovane.

Obrada podataka

Pored toga što su izračunati osnovni deskriptivni statistički pokazatelji, podaci o šizotipiji i amoralnosti su obrađeni još i hijerarhijskom klaster analizom, uz upotrebu Warovog metoda grupisanja, kako bi se empirijski utvrdio broj klastera ispitanika.

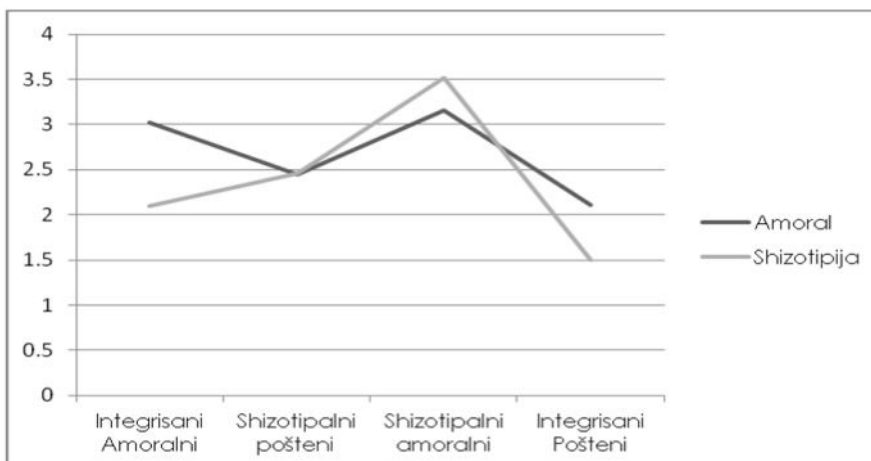
Primenom univarijantne analize varijanse i naknadnih poređenja na osnovu LSD testa utvrđene su i razlike između klastera po definisanim zavisnim varijablama: bazičnim crtama ličnosti, crtama psihopatije i merama recidiva.

Rezultati

Sa ciljem da se detektuju grupe ispitanika na osnovu varijabli amoralnosti i šizotipije, realizovana je klaster analiza, uz upotrebu Wardovog metoda grupisanja i korišćenja kvadrirane Euklidove distance kao mere rastojanja između klastera. Analizirane su mogućnosti zadržavanja dva, tri, četiri i pet klastera ispitanika. Rezultati su pokazali da je smisleno zadržati četvoroklasterско rešenje (Grafikon 1). Prvi klaster (n=48, 22% ukupnog broja ispitanika) čine oni sa visokom amoralnošću i niskom šizotipijom i interpretiran je kao "Integrisani amoralni". Drugi klaster (n=98, 44% ukupnog broja ispitanika) čine ispitanici koji postižu visoke skorove na šizotipiji, ali niske na amoralnosti; stoga je ovaj klaster nazvan "Šizotipalni pošteni". Treći klaster obuhvata ispitanike koji imaju visoke skorove i na amoralnosti i na šizotipiji, te je stoga imenovan kao "Šizotipalni amoralni" (n=18, 8% ukupnog broja ispitanika). Četvrti klaster (n=59, 26% ukupnog broja ispitanika) čine ispitanici sa niskim skorovima na obe mere, i interpretiran je kao "Integrisani pošteni".

Zbornik IKSI, 1/2014 – B. Petrović, J. Međedović, D. Kujačić
 „Tipovi ličnosti u prostoru amoralnosti i šizotipije: empirijska evidencija sa
 osuđeničkog i uzorka iz opšte populacije”, (str. 7-28)

Grafikon 1. Karakteristike klastera za uzorak osuđenika (n=223)

Tabela 1. Poređenje klastera sa osuđeničkog uzorka po merama ličnosti, psihopatije i recidiva

	Klasteri				F	η ²	Značajna poređenja
	Integrirani Amoralni	Šizotipalni pošteni	Šizotipalni amoralni	Integrirani Pošteni			
n (%)	48 (22)	98 (44)	18 (8)	59 (26)	df=3		
N	2.56 (.57)	2.89 (.58)	3.80 (1.22)	2.03 (.49)	41,850**	,37	ShA>ShP>IA>IP
E	3.47 (.82)	3.19 (.72)	3.01 (.74)	3.42 (.48)	3,271*	,05	IA, IP >ShA, ShP
O	3.10 (.50)	3.08 (.50)	3.14 (.53)	3.23 (.54)	1,045	,02	n.s.
A	3.13 (.63)	3.46 (.56)	2.87 (.51)	3.58 (.49)	10,822**	,13	ShP,IP > ShA, IA
C	3.84 (.59)	3.96 (.55)	3.35 (.71)	4.25 (.54)	11,813**	,14	IP>ShP,IA> ShA
Ip	.80 (.54)	.71 (.52)	.48 (.45)	.89 (.81)	2,170	,03	n.s.
Af	1.16 (.42)	1.01 (.50)	.88 (.64)	1.00 (.49)	1,634	,02	n.s.
ILS	1.14 (.44)	.88 (.49)	1.36 (.28)	.89 (.49)	4,690**	,06	ShA,IA> ShP, IP
AS	.77 (.63)	.47 (.48)	.80 (.55)	.49 (.53)	7,321**	,10	ShA,IA> ShP, IP
Osude	.14 (.89)	-.12 (.97)	.48 (1.69)	-.11 (.72)	2,337	,03	n.s.
Zalvor	.10 (1.00)	.01 (1.21)	.10 (.62)	-.20 (.48)	1,034	,02	n.s.

U tabeli su prikazane aritmetičke sredine (standardne devijacije). Post-hoc poređenje su napravljena na osnovu LSD testa. Značenja skraćenica u tabeli: N - Neuroticizam; E - Ekstraverzija; O - Otvorenost za iskustva; A - Saradljivost; C - Savesnost; Ip - Interpersonalni stil; Af - Afektivitet; ILS - Impulsivni životni stil; As - Antisocijalnost; Osude - broj izrečenih presuda;

Zatvor - broj izrečenih kazni zatvora; ShA - Šizotipalni amoralni; ShP - Šizotipalni poštteni; IA - Integrisani amoralni IP - Integrisani poštteni; n.s. - nije statistički značajno.

U tabeli 1. prikazani su rezultati validacije izolovanih klastera ispitanika. Kao što se vidi, ispitanici iz različitih klastera se značajno razlikuju po svim crtama ličnosti izuzev Otvorenosti. Kada je u pitanju Neuroticizam, najviše skorove postižu ispitanici iz klastera Šizotipalnih amoralnih, dok najniže skorove postižu Integrisani poštteni, što se i moglo očekivati. Postoje statistički značajne razlike između sve četiri grupe po ovoj dimenziji. Kada je u pitanju Ekstraverzija, podaci pokazuju da niske skorove na ovoj dimenziji postižu i Šizotipalni amoralni i šizotipalni poštteni, između kojih nema statistički značajnih razlika. S druge strane, više skorove na ovoj dimenziji pokazuju oba podklastera integrisanih, i poštteni i amoralni, između kojih, opet, nema značajne razlike. Ovakvi rezultati ukazuju na snažniju ulogu šizotipije u razlikovanju po ovoj dimenziji ličnosti. Slični rezultati se dobijaju i po pitanju druge dve dimenzije ličnosti - Saradljivosti i Savesnosti. Po dimenziji Saradljivosti razlikuju se amoralni i neamoralni ispitanici, s tim što amoralni ispitanici teže negativnom polu ove dimenzije, odnosno, agresivnosti. Između podklastera amoralnih, odnosno neamoralnih, nema statistički značajnih razlika, što govori o tome da Amoralnost u stvari ima dominantnu ulogu kada je u pitanju distinkcija između grupa po ovoj dimenziji. Što se tiče Savesnosti, Šizotipalni amoralni teže negativnom, dok integrisani poštteni teže pozitivnom polu ove dimenzije. Između njih se nalaze Integrisani amoralni i šizotipalni poštteni, koji se međusobno ne razlikuju značajno po Savesnosti.

Interesantno je da se ovde definisani klasteri ispitanika ne razlikuju po prva dva faktora psihopatije, ali da postoje razlike kada su u pitanju druga dva faktora - Životni stil i Antisocijalnost. Evidentno je da ove razlike uzrokuje, praktično, amoralnost, jer u oba slučaja subklasteri amoralnih se razlikuju značajno od subklastera poštenih, nevezano za prisustvo šizotipije. Uz to, između njih samih nema statistički značajnih razlika.

Što se tiče mera recidiva, nisu registrovane značajne razlike između klastera.

Diskusija

Kada je u pitanju uzorak osuđenih lica, rezultati ovog istraživanja pokazali su da je na osnovu njihovih skorova na amoralnosti i šizotipiji moguće detektovati 4 klastera: klaster ispitanika koje karakterišu visoki skorovi na obe dispozicije - nazvan "šizotipalni amoralni", klaster onih koje karakterišu

visoki skorovi na amoralnosti ali niski na šizotipiji, nazvan "integrirani amoralni", zatim klaster onih sa visokim skorovima na šizotipiji i niskim na amoralnosti, nazvan "šizotipalni pošteni", i konačno klaster "integriranih poštenih" - sa niskim skorovima na obe dimenzije.

Šizotipalni amoralni karakterišu se većim skorovima na Neuroticizmu, te Introverzijom, Agresivnošću i Impulsivnošću, ujedno i većom sklonošću ka antisocijalnom ponašanju u odnosu na, pre svega, grupe šizotipalnih i integriranih poštenih. Integrirano amoralne karakteriše emotivna stabilnost, ekstraverzija, i agresivnost, te nešto viša savesnost u odnosu na prethodnu grupu, uz prisustvo antisocijalnih tendencija. Šizotipalni pošteni su emotivno nestabilniji, introvertniji, a ujedno saradljiviji i savesniji, te manje skloni eksplicitnom antisocijalnom ponašanju od prethodne dve grupe. Konačno, integrirani pošteni daju potpuno drugačiju sliku od prethodnih - emotivno su stabilni, ekstravertni, saradljivi i savesni, bez izraženijeg prisustva crta psihopatije sa drugog faktora.

Dakle, iako se može reći da i Šizotipija i Amoral doprinose nezavisno definisanju opisanih klastera, evidentno je da Amoral doprinosi diskriminaciji između amoralnih i neamoralnih pojedinaca (Knežević, 2003), ali je takođe evidentna i uloga šizotipije, posebno u smislu izolovanja klastera šizotipalno amoralnih, koje odlikuju socijalno problematične manifestacije bazičnih crta ličnosti, uključujući i snažnu sklonost ka antisocijalnom ponašanju (Raine, 1992). Veoma je važno uočiti postojanje razlike između ovog klastera i klastera integriranih amoralnih pojedinaca, koji su, za razliku od šizotipalnih amoralnih, emotivno stabilniji, ekstravertniji i savesniji. Ovaj profil generalno, odgovara profilu "uspešnih" amoralnih pojedinaca, koji se upravo po ovim crtama razlikuju od onih neuspešnih, tj, onih koji budu krivično kažnjavani (Mullins-Sweatt, Glover, Derefinko, Miller, & Widiger, 2010). Ipak, hipoteza da će se šizotipalni amoralni pojedinci značajno razlikovati od integriranih amoralnih po tome što će imati izraženije antisocijalne dispozicije (niži skor na savesnosti i saradljivosti, kao i viši na merama psihopatije i recidiva) nije potvrđena. Posebno je interesantan klaster integriranih poštenih, pogotovo što se radi o uzorku osuđenih lica, što se može dovesti u vezu sa klasterom kriminalaca bez prisustva amoralnih dispozicija (psihopatije), koji su identifikovali Coid i saradnici (Coid, et al., 2012). Stoga, može se reći da su rezultati u skladu, i da donekle produbljuju nalaze prethodnih istraživanja.

STUDIJA II

Metod

Uzorak

Uzorak za ovo istraživanje sačinjavalo je 318 ispitanika iz opšte populacije, muškog pola, starosti od 18 do 25 godina. Ispitanici su u vreme ispitivanja bili klinički zdravi.

Instrumenti

Amoralnost. Ličnosne dispozicije za amoralno ponašanje merene su instrumentom AMRL15 (Knežević, 2003). Kao i u prethodnom, i u ovom istraživanju analize su zasnovane samo na ukupnom skor.

Šizotipija. Šizotipija je operacionalizovana kao skor na skali DELTA Kibernetičke baterije konativnih testova - KON 6 (Momirović, Wolf i Džamonja, 1993). U okviru kibernetičkog modela ličnosti, DELTA je u principu operacionalizacija sistema za koordinaciju regulativnih funkcija, čiji poremećaji izazivaju dezorganizaciju i disocijaciju i kognitivnih i konativnih funkcija, kao i poremećaje motoričkih funkcija. Kao takav, on praktično predstavlja osnovu kasnije definisanog koncepta dezintegracije (Knežević et al., 2005).

Bazična struktura ličnosti. U okviru ovog istraživanja, bazična struktura ličnosti operacionalizovana je kroz Eysenck-ov model ličnosti i instrument Eysenck Personality Questionnaire (EPQ; Eysenck i Eysenck, 1991). Sam EPQ sadrži četiri subskale - neuroticizam (N), ekstraverzija (E), psihoticizam (P) i L skalu.

Inteligencija. Intelektualne sposobnosti su operacionalizovane preko postignuća na testovima Kibernetičke baterije KOG 3 (Wolf, Momirović i Džamonja, 1992). Ovaj instrument se sastoji od 9 testova, po tri za ispitivanje svakog od 3 kognitivna procesora: za perceptivno, serijsko i paralelno procesiranje.

Pouzdanosti svih ovde opisanih instrumenata saopštene su od strane Kneževića (Knežević, 2003). Skorovi na svim navedenim instrumentima računati su kao prve glavne komponente prethodno normalizovanih i standardizovanih varijabli.

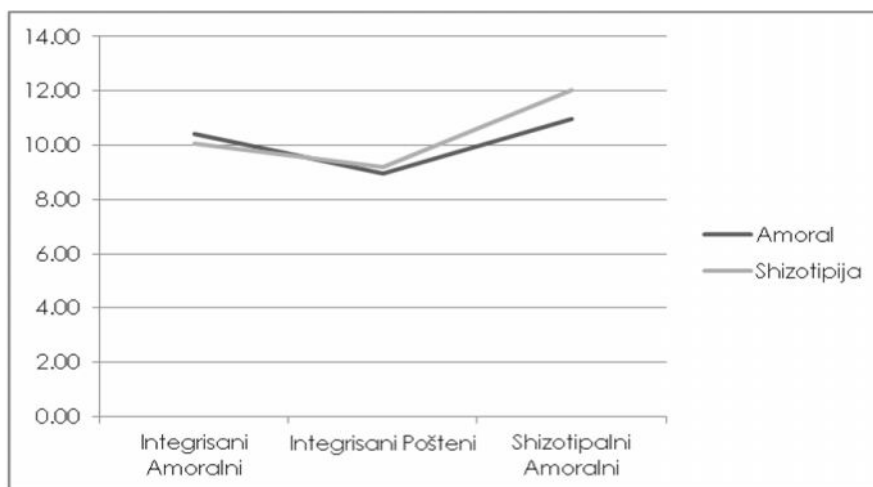
Obrada podataka

Kao i prethodno, i ovo se istraživanje oslanja na hijerarhijsku klaster analizu, uz upotrebu Warovog metoda grupisanja, kojom se utvrdio broj klastera

ispitanika. Univarijantna ANOVA i naknadna poređenja na osnovu LSD testa i u ovom slučaju poslužila je za utvrđivanje razlika između klastera po definisanim zavisnim varijablama: bazičnim crtama ličnosti i intelektualnom funkcionisanju.

Rezultati

Rezultati hijerarhijske analize grupisanja pokazale su da se na uzorku muškaraca iz opšte populacije smisleno mogu detektovati tri klastera ispitanika na osnovu njihovih skorova na amoralu i šizotipiji (Grafikon 2). Na ovom uzorku detektovani su klasteri šizotipalnih amoralnih pojedinaca, sa visokim skorovima na obe mere (n=37, 12% ukupnog broja ispitanika), integrisanih amoralnih - sa visokim skorovima na amoralu i niskim na šizotipiji (n=177, 55% ukupnog broja ispitanika), i konacno, integrisanih poštenih (n=104, 33% ukupnog broja ispitanika), sa niskim skorovima na obe mere.

Grafikon 2. Karakteristike klastera za uzorak opšte muške populacije (n=318)

Svi detektovani klasteri ispitanika se statistički značajno razlikuju kada su u pitanju crte definisane Eysenck-ovim modelom ličnosti (Tabela 2). Na dimenzijama Psihoticizma i Neuroticizma postoje razlike između sve tri grupe, pri čemu najveće skorove postižu ispitanici klasifikovani kao "šizotipalni amoralni", dok, očekivano, najniž skorove postižu "integrisani poštenu".

Tabela 2. Poređenje klastera sa uzorka opšte muške populacije po merama ličnosti i inteligencije

	Klasteri			F	η^2	Značajna poređenja
	Integrirani	Integrirani	Šizotipalni			
	Amoralni	Pošteni	Amoralni			
n (%)	177 (55)	104 (33)	37 (12)	df=2		
P	10.11 (.84)	9.42 (.74)	11.11 (1.23)	54.685**	.26	ShA>IA>IP
N	10.12 (.88)	9.34 (.67)	11.29 (.87)	82.016**	.34	ShA>IA>IP
E	10.09 (.91)	10.04 (.94)	9.44 (1.34)	6.823**	.04	IA,IP>ShA
L	9.82 (.95)	10.47 (.93)	9.54 (.98)	20.406**	.12	IP>ShA,IA
Perceptivni	10.00 (.94)	10.08 (1.03)	9.79 (1.17)	1.123	.01	n.s.
Serijalni	9.99 (.93)	10.19 (1.03)	9.51 (1.09)	6.669**	.04	IA,IP>ShA
Paralelni	9.96 (.98)	10.13 (1.04)	9.84 (.96)	1.462	.01	n.s.

U tabeli su prikazane aritmetičke sredine (standardne devijacije). Post-hoc poređenje su napravljena na osnovu LSD testa. Značenja skraćenica u tabeli: P - Psihoticizam; N - Neuroticizam; E - Ekstraverzija; L - Laganje; ShA - Šizotipalni amoralni; IA - Integrirani amoralni; IP - Integrirani poštteni; n.s. - nije statistički značajno.

Kada je u pitanju dimenzija Ekstraverzije, najniže skrove postižu ispitanici sa visokim skrovima na obe dimenzije, dok se druga dva klastera ne razlikuju statistički značajno. Kada je u pitanju dimenzija neiskrenosti, "integrirani poštteni" postižu više skorove od druge dve kategorije ispitanika definisane prisustvom amoralnosti.

Što se tiče intelektualnih sposobnosti, šizotipalni amoralni imaju sniženije kapacitete za serijalno procesiranje u odnosu na druge dve grupe ispitanika.

Diskusija

Na uzorku ispitanika muškog pola iz opšte populacije, za razliku od osuđeničkog, detektovana su 3 klastera ispitanika. Međutim, ta tri klastera korespondiraju sa tri klastera detektovana u studiji I, i nazvana su: "šizotipalni amoralni", "integrirani amoralni" i "integrirani poštteni". Klaster "šizotipalnih poštenih" ovde nije detektovan. Identifikovana tri klastera karakterišu se istim odnosom skorova na amoralnosti i šizotipiji kao i u prethodnom slučaju: "šizotipalni amoralni" imaju visoke skorove na obe dimenzije, "integrirani amoralni" postižu niži skor na šizotipiji ali viši na amoralnosti i "integrirani poštteni" imaju niže skorove na obe dimenzije.

Dalje analize pokazale su da se ova tri klastera jasno razlikuju kada je u pitanju profil bazičnih dimenzija ličnosti i inteligencije. Na dimenzijama Psihoticizma i Neuroticizma sve tri grupe se snažno razlikuju, dok se na Ekstraverziji razlikuju šizotipalni amoralni od druge dve grupe (što ukazuje na efekat šizotipije, koja ovoj grupi daje kvalitet introverzije, koja jeste sastavni deo ovog konstrukta (Knežević et al., 2005; Međedović, 2012). S druge strane, L skala diskriminiše amoralne od neamoralnih ispitanika, bez obzira na prisustvo šizotipije, što je takođe u skladu sa prethodnim nalazima (Knežević, 2003; Dunlop, Morrison, Koenig & Silcox, 2012).

Kada je u pitanju inteligencija, ispitanici sa visokim skrovima i na amoralnosti i na šizotipiji postižu niže skorove na meri kristalizovane inteligencije u odnosu na druge dve grupe. Ono što ovaj nalaz čini posebno interesantnim je postojanje distinkcije između dve grupe amoralnih ispitanika - onih koji su skloni dezorganizaciji svog konativnog sistema, i onih integrisanih. Naime, već postoje jasne indicije da postoji sistematska negativna povezanost inteligencije i tendencija ka amoralnom i antisocijalnom ponašanju (Heinzen, Köhler, Godt, Geiger, & Huchzermeier, 2011; de Tribolet-Hardy, Vohs, Mokros, & Habermeyer, 2014; Spironelli, Segrè, Stegagno, & Angrilli, 2014), posebno kristalizovane inteligencije i sposobnosti procesiranja jezičkih informacija (Hare & Jutai, 1988; Momirović i Hošek, 2002; Knežević, 2003; DeLisi, Vaughn, Beaver, & Wright, 2010). S jedne strane, ovi nalazi pokazuju da viša inteligencija može biti protektivni faktor kada je u pitanju kriminalno ponašanje, na šta ukazuju i druga istraživanja (Knežević, 2003; Portnoy, Chen, & Raine, 2013). S druge strane, ukazuju i na to da prisustvo izraženijih šizotipalnih crta ima veze i sa smanjenim kognitivnim sposobnostima, ali i sa većom tendencijom ka amoralnom ponašanju. To je posebno važno ako se ima u vidu generalni profil šizotipalnih amoralnih pojedinaca, koje karakteriše snažno prisustvo psihoticizma, neuroticizma, nepoštenja (niska L skala) i introverzije, što, prema različitim istraživanjima, odgovara profilu počinitelaca težih kriminalnih dela i onih sklonih povratništvu (Cale, 2006; Raine, 1992; Međedović, et al., 2012; Dunlop et al., 2012).

GENERALNA DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Dosadašnja istraživanja pokazala su da amoralnost i šizotipija, iako jasno daju doprinos razumevanju antisocijalnog, pre svega kriminalnog ponašanja, stoje u vrlo kompleksnom odnosu (Međedović et al., 2012). Kako najčešće korišćeni korelacioni nacrti do sada nisu dali jasnu sliku o odnosima ovih konstrukata, posebno na različitim nivoima njihove izraženosti, postojala

je potreba da se primeni analiza grupisanja, kako bi se identifikovali klasteri pojedinaca sa različitim visinama skorova na ovim varijablama. Prethodna istraživanja pokazala su da se, kada se radi o amoralnim dispozicijama, najčešće detektuju dva klastera, uslovno rečeno, amoralnih i neamoralnih pojedinaca (Knežević, 2003). Klaster analiza u zajedničkom prostoru ovih varijabli pokazala je da je moguće detektovati pojedince sa visokim skorovima na amoralnosti i niskim na šizotipiji, i obrnuto (Nestor et al., 2002).

Kroz dva istraživanja, jedno na osuđeničkom, drugo na uzorku muškaraca iz opšte populacije, u ovom radu pokazano je da se u zajedničkom prostoru amoralnosti i šizotipije mogu detektovati tri ili četiri različita klastera ispitanika, koji se međusobno značajno razlikuju: "šizotipalni amoralni", "integrisani amoralni", "šizotipalni poštteni" i "integrisani poštteni".

Ovde je od posebne važnosti primetiti da uključivanje šizotipije doprinosi detaljnijoj distinkciji unutar klastera amoralnih pojedinaca, odnosno, njihovom razvijanju na klaster onih sa visokom i niskom šizotipijom. Iako se takav rezultat negde mogao očekivati na osnovu prethodnih istraživanja, jer su, na primer, Coid i saradnici (Coid et al., 2012) pokazali da je šizotipija jedna od varijabli koja doprinosi razlikovanju prototipskih psihopata od ostalih izolovanih klastera, druga istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem (npr., Nestor et al., 2002) nisu našla ovakvu klasteru soluciju.

Stoga, može se reći da je osnovna hipoteza o detekciji klastera, posebno subklastera okviru klastera amoralnih pojedinaca, potvrđena, i to na oba uzorka. Međutim, nije potvrđeno da će se klaster šizotipalnih amoralnih razlikovati značajno u odnosu na integrisane amoralne pojedince pre svega po dispozicijama za antisocijalno ponašanje (kao što bi se moglo očekivati na osnovu prethodnih istraživanja, npr., Coid et al., 2012). Pre bi se moglo reći da se šizotipalni amoralni pojedinci markirani indikatorima mentalnih disfunkcija, više nego prokriminalnim dispozicijama. Upravo u tome se, čini se, i ogleda jedan od glavnih doprinosa ovog istraživanja.

Pored toga, profil integrisanih amoralnih, koji se takođe detektuje na oba uzorka, ima dosta sličnosti sa profilom "uspešnih psihopata". U ovom istraživanju, pokazalo se da se integrisani amoralni pojedinci razlikuju od šizotipalnih amoralnih, po varijablama koje podržavaju ovu pretpostavku, pre svega po slabijoj emotivnoj reaktivnosti (Salekin, Neumann, Leistico, & Zalot, 2004; Mullins-Nelson, Salekin, & Leistico, 2006), boljoj kontroli impulsa (Mullins-Sweatt, Glover, Derefinko, Miller, & Widiger, 2010), većim kognitivnim kapacitetima (DeLisi, Vaughn, Beaver, & Wright, 2010), kao i po crtama koje indikuju bolje mentalno zdravlje (ekstraverzija, niži psihoticizam, itd). Ova pretpostavka bi dobila na još većoj snazi da su detektovane i razlike na

merama psihopatije, pre svega na životnom stilu i Antisocijalnosti, ali ovo istraživanje nije pokazalo da tu postoji razlika između šizotipalnih i integrisanih amoralnih ispitanika.

Ovde je važno imati u vidu i koncept primarne i sekundarne psihopatije (Skeem, Johansson, Andershed, Kerr, & Louden, 2007). Naime, može se pretpostaviti da će šizotipani amoralni odgovarati sekundarnoj, a integrisani primarnoj psihopatiji, međutim, to rezultati ovog istraživanja ne pokazuju. To praktično znači da je u stvari šizotipija važna za distinkciju između uspešne i neuspešne ali ne i između primarne i sekundarne psihopatije. U stvari, može se pretpostaviti i da su integrisani amoralni primarne psihopate ali da šizotipalni amoralni nisu sekundarni jer u modelima šizotipije generalno nema anksioznosti, a to je ključna varijabla koja razdvaja ove dve prototipske grupe.

Nalazi ovog istraživanja, dakle, indiciraju potrebu za daljim istraživanjima odnosa šizotipije i amoralna, pre svega u grupi amoralnih pojedinaca, koje, međutim, ne treba tražiti samo u osuđeničkoj, već i u opštoj populaciji, jer rezultati ovog istraživanja jasno ukazuju na to da se ova dva klastera mogu detektovati i u osuđeničkoj i u opštoj populaciji. Podatak da je distinkcija između dve grupe amoralnih pojedinaca bazirana pre svega na prisustvu indikatora mentalnih disfunkcija nameće potrebu za daljim istraživanjima upravo u okviru ovih klastera ispitanika. Važno je primetiti i da klaster integrisanih amoralnih ispitanika, pored toga što se odlikuje odsustvom tendencija ka mentalnim disfunkcijama, odlikuje se i sklopom crta koje ukazuju na profil "uspešnog amoralca". Taj nalaz sugerise da je moguća pretpostavka da su tzv. "uspešne psihopate" poseban klaster unutar ljudske populacije, te da bi daljim istraživanjima trebalo proveriti ovu pretpostavku.

Konačno, izuzetno je važno naglasiti da su sadržinski invarijantni klasteri detektovani na dva nezavisna i kvalitativno različita uzorka, i to uz upotrebu različitih instrumenata, kao i da su podaci na oba uzorka o dispozicijama po kojima se klasteri razlikuju takođe konzistentni i da upućuju na slične zaključke, što takođe ide u prilog stabilnosti identifikovanih rešenja. Treba imati u vidu i da ovde detektovani klasteri mogu biti u skladu sa klasterima detektovanim na osnovu mera psihopatije na našoj populaciji u jednom drugom istraživanju (Dujmović i Čolović, 2012). Naime, u ovom istraživanju je nađeno da je moguće detektovati četiri klastera, od kojih tri imaju sličnosti sa onim detektovanim u ovom radu (grupa psihopata odgovara ovde detektovanom klasteru šizotipalnih amoralnih, hiperadaptirani odgovaraju klasteru integrisanih poštenih, dok adaptirani bezosećajni korespondiraju sa klasterom integrisanih amoralaca). Time nalazi ovog istraživanja dobijaju

dodatnu težinu u smislu stabilnosti, tj., konzistentnosti izolovanih klastera i njihovih distinktnih dispozicija.

Važno je napomenuti i da je čak i na uzorku osuđenika detektovan klaster integrisanih poštenih, što se može dovesti u vezu sa klasterom kriminalaca bez prisustva amoralnih dispozicija (psihopatije), koji su identifikovali Coid i saradnici (Coid, et al., 2012). Stoga bi bilo od značaja da se u nekom sledećem istraživanju pažnj usmeri na analizu tipa i težine krivičnog dela, povratništvo, pa i razloge za vršenje krivičnog dela, čime bi se dala dodatna verifikacija ovde dobijenim klasterima, a ujedno obezbedio snažan alat psiholozima u praksi za utvrđivanje rizika za vršenj krivičnih dela, i, ujedno, za praktičan rad i podršku u rehabilitaciji onih osuđenika koji pripadaju manje rizičnim grupama, poput onih sa nižim skorovima i na merama amoralna i na merama šizotipije.

Pored toga, čini se da bi bilo od važnosti ispitati u nekom od sledećih istraživanja i odnos amoralna i šizotipije i na nivou njihovih modaliteta, čime bi se, s jedne strane, mogli validirati ovde dobijeni rezultati, a s druge, mogla bi se steći potpunija slika o inače složenom odnosu dve ovako važne dispozicije kao što su amoralnost i šizotipija, što bi imalo još i dodatni praktičan značaj.

Izjava zahvalnosti: Autori se zahvaljuju prof dr Goranu Kneževiću za ustupanje podataka koji su u okviru ovog istraživanja podvrgnuti dodatnim analizama.

REFERENCE

- (1) Ashton, M. C., Lee, K., & de Vries, R. E. (2014). The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors A Review of Research and Theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18, 139-152.
- (2) Buckels, E. E., Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2013). Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*, 24, 2201–2209.
- (3) Cale, E. M. (2006). A quantitative review of the relations between the 'Big 3' higher order personality dimensions and antisocial behavior. *Journal of Research in Personality*, 40, 250–284.
- (4) Coid, J., Freestone, M., & Ullrich, S. (2012). Subtypes of psychopathy in the British household population: findings from the national household survey of psychiatric morbidity. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 47, 879-891.

- (5) Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- (6) Delisi, M., Vaughn, M. G., Beaver, K. M., & Wright, J. P. (2010). The Hannibal Lecter myth: Psychopathy and verbal intelligence in the macarthur violence risk assessment study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 169-177.
- (7) de Tribolet-Hardy, F., Vohs, K., Mokros, A., & Habermeyer, E. (2014). Psychopathy, intelligence, and impulsivity in German violent offenders. *International journal of law and psychiatry*, 37, 238-244.
- (8) Dujmović, A., & Čolović, P. (2012). Psihopatija i osobine ličnosti kod heroinskih zavisnika u tretmanu i opšte populacije. *Primenjena psihologija*, 5, 357-374.
- (9) Dunlop, P. D., Morrison, D. L., Koenig, J., & Silcox, B. (2012). Comparing the Eysenck and HEXACO models of personality in the prediction of adult delinquency. *European Journal of Personality*, 26, 194-202.
- (10) Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1976). *Psychoticism as a dimension of personality*. Hodder and Stoughton, London.
- (11) Eysenck, H. J. & Eysenck, S. B. G. (1991). *Manual of the Eysenck Personality Scales (EPQ Adults)*. London, Hodder and Stoughton.
- (12) Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 199-216.
- (13) Hare, R. (2002). *Psychopathy Checklist – Revised – Manual*. Ontario, Toronto: Multi-Health Systems.
- (14) Hare, R. D., & Jutai, J. W. (1988). Psychopathy and cerebral asymmetry in semantic processing. *Personality and Individual Differences*, 9, 329-337.
- (15) Heinzen, H., Köhler, D., Godt, N., Geiger, F., & Huchzermeier, C. (2011). Psychopathy, intelligence and conviction history. *International journal of law and psychiatry*, 34, 336-340.
- (16) Knežević, G. (2003): *Koreni amoralnosti*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za psihologiju, Beograd.
- (17) Knežević, G., Opačić, G., Kutlešić, V., & Savić, D. (2005). Preserving psychoticism as a basic personality trait: A proposed reconceptualization. *113th Annual Convention. American Psychological Association*, August 18-21, Washington. Book of Abstracts, p. 176.

- (18) Knežević G., Radović, B., & Peruničić, I. (2008). Can Amoralita be measured? 14th European Conference on Personality, Tartu, Estonia, July 16-20, 2008, Book of Abstracts, p. 137.
- (19) Međedović, J., i Stojiljković, S. (2008). Bazične dimenzije ličnosti, empatija i amoralnost kod osuđenika. *Ličnost, profesija i obrazovanje, zbornik radova sa III konferencije Dani primenjene psihologije*, 17–35.
- (20) Međedović, J. (2010). Bazična struktura ličnosti i psihopatija: doprinos Dezintegracije. *Zbornik instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 29, 7-29.
- (21) Međedović, J. (2011). Da li je amoralnost šesti faktor ličnosti? *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 30, 7-31.
- (22) *Knjiga rezimea*, str. 196-197. Međedović, J. (2012). Topography of Dishonesty: mapping the opposite pole of Honesty-Humility personality domain. *Primenjena psihologija*, 5, 115-135.
- (23) Međedović, J., Kujačić, D., & Knežević, G. (2012). Personality-related determinants of criminal recidivism. *Psihologija*, 45, 277-294.
- (24) Međedović, J. (2014). Should the space of basic personality traits be extended to include the disposition toward psychotic-like experiences? *Psihologija*, 47, 169-184.
- (25) Momirović, K., Vučinić, B., Hošek, A., i Popović, B. (1998). AMORAL 2 – Prvi dokaz da je moralnost moguće meriti na pouzdan i valjan način. U K. Momirović (Ur.), *Realnost psiholoških konstrukata* (str. 9–35). Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski Fakultet i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (26) Momirović, K. i Hošek, A. (2002). Inteligencija i psihopatija. U: Momirović, K. i D. Popović (Ur.), *Psihopatija i kriminal* (str.33-40). Leposavić: Univerzitet u Prištini.
- (27) Momirović, K., Volf, B., i Džamonja, Z. (1993): KON-6: Kibernetička baterija konativnih testova, Beograd: Savez društava psihologa Srbije, Centar za primenjenu psihologiju.
- (28) Mullins-Nelson, J. L., Salekin, R. T., & Leistico, A. R. (2006). Psychopathy, empathy, and perspective-taking ability in a community sample: Implications for the successful psychopathy concept. *International Journal of Forensic Mental Health*, 5, 133–149.
- (29) Mullins-Sweatt, S. N., Glover, N. G., Derefinco, K. J., Miller, J. D., & Widiger, T. A. (2010). The search for the successful psychopath. *Journal of Research in Personality*, 44, 554 –558.

- (30) Nelson, M. T., Seal, M. L., Pantelis, C., & Phillips, L. J. (2013). Evidence of a dimensional relationship between schizotypy and schizophrenia: A systematic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37, 317-327.
- (31) Nestor, P. G., Kimble, M., Berman, I., & Haycock, J. (2002). Psychosis, psychopathy, and homicide: a preliminary neuropsychological inquiry. *American Journal of Psychiatry*, 159, 138-140.
- (32) Paulhus, D. L., & Jones, D. N. (2014). Measures of dark personalities. In G. J. Boyle, D. H. Saklofske, & G. Mathews (Eds.), *Measures of personality and social psychological constructs*. San Diego: Academic Press.
- (33) Portnoy, J., Chen, F. R., & Raine, A. (2013). Biological protective factors for antisocial and criminal behavior. *Journal of Criminal Justice*, 41, 292-299.
- (34) Ragsdale, K. A., & Bedwell, J. S. (2013). Relationships between dimensional factors of psychopathy and schizotypy. *Frontiers in psychology*, 4, 1-7.
- (35) Raine, A. (1992). Schizotypal and borderline features in psychopathic criminals. *Personality and Individual Differences*, 13, 717-721.
- (37) Salekin, R. T., Neumann, C. S., Leistico, A. M. R., & Zalot, A. A. (2004). Psychopathy in youth and intelligence: An investigation of Cleckley's hypothesis. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(4), 731-742.
- (38) Skeem, J., Johansson, P., Andershed, H., Kerr, M., & Louden, J. E. (2007). Two subtypes of psychopathic violent offenders that parallel primary and secondary variants. *Journal of abnormal psychology*, 116, 395.
- (39) Spironelli, C., Segrè, D., Stegagno, L., & Angrilli, A. (2014). Intelligence and psychopathy: a correlational study on insane female offenders. *Psychological medicine*, 44, 111-116.
- (40) Van Os, J., Linscott, R. J., Myin-Germeys, I., Delespaul, P., & Krabbendam, L. (2009). A systematic review and meta-analysis of the psychosis continuum: evidence for a psychosis proneness–persistence–impairment model of psychotic disorder. *Psychological medicine*, 39, 179-195.
- (41) Visser, B. A., Pozzebon, J. A., & Reina-Tamayo, A. M. (2014). Status-Driven Risk Taking: Another "Dark" Personality? *Canadian Journal of Behavioural Science*, 46, 485-496
- (42) Williams, K. M., Paulhus, D. L., & Hare, R. D. (2007). Capturing the four-factor structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of personality assessment*, 88, 205-219.

- (43) Wolf B., Momirović K. i Džamonja Z. (1992). KOG 3 – Baterija testova inteligencije. Beograd, Centar za primenjenu psihologiju.

PERSONALITY TYPES IN THE SPACE OF AMORALITY AND SCHIZOTYPY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM THE SAMPLES OF PRISONERS AND FROM GENERAL POPULATION

Contrary to the importance of constructs of amorality and shizotypy, especially for understanding antisocial and criminal behavior, there is a little research aimed to investigate their relationships at various levels of their intensity. This research aimed to investigate whether it is possible to extract a meaningful psychological types in a common space of amorality and schizotypy, and a deeper understanding of detected types on the basis of different psychological variables. In this sense, in the context of this research, two studies were conducted. In the first study, instruments for assessment of Amorality and Schizotypy, which were used for defining the clusters of respondents, were applied to the sample of 223 males from the prison population. Detected clusters were further validated in the common space of Five Factor personality traits, Psychopathy and measures of recidivism. In the second one, data about Amoral and Schizotypy, as well as basic personality traits defined through Eisenck's model of personality, and also intelligence, were collected from the sample of 318 male respondents from the general population.

Results showed that using cluster analysis it is possible to identify three to four clusters of respondents in both samples. It is especially important that subtypes within the cluster of amoral individuals were identified - the subtypes of schizotypal amoral and integrated amoral individuals. Schizotypal amorals are characterized by dispositions which indicated tendency toward more severe forms of criminal activities, but, more important, toward mental dysfunctions (impulsivity, introversion, neuroticism, psychoticism, lower intelligence). Profile of integrated amorals is closer to the concept of "successful psychopathy" (conscientiousness, extraversion, emotional stability). Results of this research are implicative for deeper understanding of criminal behavior.

*KEY WORD: Amoral, Shizotypy / cluster analysis /
psychological types / personality traits / intelligence*